

Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania

Elżbieta Psyk-Piotrowska, Katarzyna Zajda
Agnieszka Kretek-Kamińska, Danuta Walczak-Duraj

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

14002 2019

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	7
ROZDZIAŁ I. PODEJŚCIE LEADER W POLSCE W ŚWIELE ZAŁOŻEŃ BADAŃ WŁASNYCH.....	11
1.1. LEADER w Polsce u progu nowego okresu programowania – przegląd literatury przedmiotu.....	11
1.2. Założenia metodologiczne badań własnych.....	20
1.2.1. Podstawy teoretyczne podejmowanych badań.....	20
1.2.2. Założone cele i problematyka badania.....	27
1.2.3. Zastosowana metoda i wykorzystane techniki badawcze.....	32
1.2.4. Charakterystyka lokalnych grup działania oraz założenia dotyczące próby badawczej.....	36
ROZDZIAŁ II. CHARAKTERYSTYKA BADANEJ ZBIOROWOŚCI.....	47
2.1. Społeczno-demograficzne cechy respondentów a ich członkostwo w LGD.....	47
2.2. Aktywność polityczna badanych.....	54
ROZDZIAŁ III. STRUKTURA I POZIOM KAPITAŁU SPOŁECZNEGO LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA.....	66
3.1. Uwagi wstępne.....	66
3.2. Charakterystyka komponentów kapitału społecznego badanych LGD.....	67
3.3. Struktura i poziom kapitału społecznego LGD z wybranych województw – konkluzje.....	95
ROZDZIAŁ IV. UWARUNKOWANIA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO LGD REPREZENTUJĄCYCH WOJEWÓDZTWA, NA TERENIE KTÓRYCH FUNKCJONUJĄ NAJWIĘKSZE I NAJMNIJSZE SIECI TEGO TYPU ORGANIZACJI.....	99
4.1. Charakterystyki społeczno-demograficzne członków wybranych LGD oraz aktywność grup w zakresie realizacji projektów.....	100
4.2. Struktura kapitału społecznego wybranych LGD.....	107
4.3. Poziom aktywności gospodarczej na obszarze partnerstw terytorialnych a poziom kapitału społecznego LGD.....	111
4.3.1. Struktura gospodarstw rolnych obszaru partnerstw w 2010 r.....	113
4.3.2. Stopa bezrobocia na obszarze partnerstw w 2010 r.....	114
4.3.3. Liczba grup producentów rolnych (na obszarze partnerstw) w 2010 r.....	115
4.3.4. Liczba firm prowadzonych przez osoby fizyczne poza sektorem rolnym (na obszarze partnerstwa) w 2010 r.....	116
4.3.5. Poziom kapitału społecznego w LGD funkcjonujących na obszarach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego.....	119

WStĘp

Książka jest pokłosiem kilkunastomiesięcznych badań i analiz socjologicznych, prowadzonych przez czteroosobowy zespół naukowy Instytutu Socjologii UŁ w ramach umowy nr 6996/B/H03/2011/40 o realizację projektu badawczego pt. *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania*¹.

Problematyka kapitału społecznego zajmuje sporo miejsca w rozważaniach teoretycznych i analizach empirycznych, jednakże kompleksowe badania poziomu i struktury kapitału społecznego na obszarach wiejskich nie były podejmowane. Tymczasem poziom kapitału społecznego jest jednym z ważnych czynników warunkujących zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój wsi europejskich, w tym polskich. Korzystanie z funduszy unijnych otwiera możliwość budowania i wzmacniania różnych form współdziałania mieszkańców obszarów wiejskich na rzecz rozwoju własnych układów lokalnych. Środki te stanowią uzupełnienie zasobów własnych, ale częstokroć podstawą uzyskania dostępu do nich jest lokalna inicjatywa i aktywność wspólnotowa mieszkańców obszarów wiejskich.

Korzystny wpływ na rozwój aktywności mieszkańców wsi przypisuje się podejściu LEADER. Wszystkie jego „edycje” w Polsce przyczyniły się do powstania i rozrastania się partnerstw terytorialnych pod nazwą lokalne grupy działania (LGD). I chociaż są to struktury stosunkowo młode, to oczekuje się wzrostu ich znaczenia dla rozwoju polskiej wsi. Czynnikiem ważącym, jak dalece działanie tych partnerstw będzie skuteczne nie tylko dla rozwoju lokalnego, lecz także dla aktywizacji społeczności wiejskich jest poziom ich kapitału społecznego. Stąd próba podjęcia badania socjologicznego dotyczącego poziomu, struktury oraz uwarunkowań tego kapitału (realizowanego w dwóch rodzajach województw Polski: o najmniejszej i największej liczbie sieci tych struktur, funkcjonujących w czasie realizacji schematu II Pilotażowego Programu LEADER+). Ponadto zamierzaliśmy stwierdzić, czy istnieją różnice w poziomie kapitału społecznego, w jego strukturze na obszarach charakteryzujących się większą i mniejszą ilością LGD, a jeśli tak, to czym można je wyjaśnić.

¹ Inspiracją do podjęcia tego tematu były wieloletnie zainteresowania tą problematyką Katarzyny Zajdy, która w tym obszarze przygotowała zarówno pracę magisterską jak i doktorską, opublikowaną pt. *Nowe formy kapitału społecznego wsi. Studium przypadku łódzkich lokalnych grup działania* (2011). Umowę nr 6996/B/H03/2011/40 zawarto 2 sierpnia 2011 r. pomiędzy Narodowym Centrum Nauki w Krakowie a Uniwersytetem Łódzkim.

Książka składa się z pięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym przedstawione są założenia metodologiczne badań własnych, poprzedzone przeglądem literatury przedmiotu. Wyodrębniono w niej cztery zakresy tematyczne, wokół których prowadzone są badania (najczęściej wycinkowe) związane z podejściem LEADER. Pierwszy dotyczy uwarunkowań procesu wdrażania tego podejścia na obszarach polskiej wsi, w drugim omówiono jego wpływ na sposób wykorzystania zasobów lokalnych wsi, a w trzecim – oddziaływanie na szerzej rozumiany rozwój społeczno-gospodarczy wsi. Czwartym zakresem problemowym, wyodrębnianym w literaturze, jest oddziaływanie podejścia LEADER na potencjał kapitału społecznego mieszkańców wsi.

W dalszej części rozdziału prezentowane są najważniejsze konkluzje (wynikające z badań polskich) ilustrujące cechy LGD oddziałujące na potencjał ich kapitału społecznego. Wnioski odnoszą się do wpływu procedur implementacyjnych podejścia LEADER na strukturę LGD i relacje pomiędzy członkami, a także cech strukturalnych LGD (liczebność członków, funkcjonowanie organów, zasięg działania partnerstw, stopień ich profesjonalizacji i ekonomizacji). Rozważania literaturowe kończy swoisty głos, ze strony autorek książki, w dyskusji na temat postulowanych zmian proceduralnych i kompetencyjnych LGD w nowym okresie programowania oraz potrzeby podjęcia bardziej kompleksowych badań związanych z implementacją podejścia LEADER w kontekście weryfikacji cech kapitału społecznego.

Podstawy teoretyczne podejmowanych badań rozpoczynają część prezentującą założenia metodologiczne badań własnych. Przyjęto w nich definicję kapitału społecznego autorstwa R. Putnama. W tej części pracy opisano wyniki najważniejszych polskich badań dotyczących kapitału społecznego, uwzględniając ich wnioski we własnym projekcie badawczym „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania”.

W dalszej części rozdziału zaprezentowano cele i problematykę badania. Postawiono pięć hipotez badawczych. Dla zbadania poziomu i struktury kapitału społecznego lokalnych grup działania określono zmienne trzech komponentów kapitału: zaufania członków LGD, podzielanych przez nich norm i wartości oraz sieci współpracy. Wyróżniono też zmienne składające się na społeczno-gospodarcze uwarunkowania obszarów, na których funkcjonują partnerstwa. Założenia metodologiczne dopełnia opis metody i technik badawczych, a zamyka charakterystyka LGD i założenia dotyczące próby badawczej.

Rozdział II obejmuje charakterystykę badanej zbiorowości, zarówno opis społeczno-demograficznych cech respondentów, ich członkostwa w LGD, jak i aktywności politycznej. Jest to pełny opis z punktu widzenia wymienionych cech całej zbiorowości respondentów (573 osób) z sześciu województw kraju.

W rozdziale III zawarta jest prezentacja danych dotyczących struktury kapitału społecznego lokalnych grup działania, z uwzględnieniem jego różnych aspektów. Scharakteryzowano i ujęto w indeksy składowe komponentów kapitału społecznego badanych LGD oraz oszacowano jego poziom jako pewnej całości,

złożonej z wyróżnionych komponentów. Za empiryczne wskaźniki kapitału społecznego uznano zmienne stosunkowo najsilniej ze sobą skorelowane w ramach każdego z komponentów. Indeksy wyrażające wartości poszczególnych składowych każdego z komponentów poddano transformacji, sprowadzając indeks każdej składowej komponentu do postaci trzypunktowej (0–2), gdzie 2 oznacza najwyższą wartość. Suma wartości poszczególnych składowych dawała syntetyczną wartość każdego komponentu jako całości (0–6). Wyniki przeprowadzonych analiz pozwoliły scharakteryzować strukturę i oszacować poziom kapitału społecznego lokalnych grup działania z terenu sześciu województw Polski, były podstawą częściowej konfirmacji dwóch z pięciu hipotez (1. Kapitał społeczny LGD ma cechy kapitału zdekomponowanego, 2. Najniższym jego poziomem cechuje się komponent sieci).

Rozdział IV poświęcony jest charakterystyce wybranych czynników potencjalnie warunkujących kapitał społeczny lokalnych grup działania. Wśród nich wyróżniono gospodarcze, społeczne oraz te związane z kondycją współpracy sektora publicznego, społecznego i gospodarczego na obszarze partnerstw. Rozdział ten oparty jest przede wszystkim o dane zastane, które nie do końca spełniły oczekiwania badaczek. W związku z tym konieczne było ich rekodowanie według innych kryteriów niż wcześniej ustalone (podział na obszary o większej i mniejszej ilości sieci LGD).

Wnioski zawarte w rozdziale V zamykają część merytoryczną książki.

Wnosi ona istotny wkład w problematykę budowy kapitału społecznego na obszarach wiejskich. Spostrzeżenia i wnioski poczynione w oparciu o wyniki intensywne i trudne w realizacji badań naszego zespołu pozwalają na dalsze refleksje na temat szans na lokalne, oddolne inicjatywy społeczne, na decyzyjność mieszkańców wsi w rozwiązywaniu spraw, które przyczyniają się do rozwoju lokalnego (dokonywanego według zasad rozwoju zrównoważonego). Odnoszą się one również do możliwych do zastosowania udoskonaleń we wdrażaniu podejścia LEADER w Polsce.

Wyrażam szczerze podziękowania członkiniom zespołu, a szczególnie dr Katarzynie Zajdzie za ogromny wkład w proces konceptualizacji projektu i realizacji badań terenowych oraz mgr Agnieszce Kretek-Kamińskiej, która dokonała mrowczej pracy w zakresie opracowania statystycznego zgromadzonego materiału, udzielała cennych uwag w zakresie rozwiązań metodologicznych problemów i pomagała w interpretacji zaskakujących czasem wyników. Podziękowanie należy się także obecnej doktorantce (która w trakcie badań była moją magistrantką), mgr Ewelinie Dzikowskiej, za systematyczną i solidną pomoc administracyjną.

Elżbieta Psyk-Piotrowska, kierownik projektu

ROZDZIAŁ V

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Podjętym badaniom towarzyszyły dwa rodzaje przesłanek: naukowe oraz praktyczne, aplikacyjne. Ich autorki, zgodnie z postulatem socjologii refleksyjnej, miały zamiar poddać analizie relatywnie nową (związaną z implementacją podejścia LEADER) rzeczywistość społeczną wsi i w ten sposób zabrać głos w dyskusji dotyczącej istoty kapitału społecznego. Zamierzały również przyczynić się do wzrostu wiedzy członków LGD oraz instytucji odpowiedzialnych za realizację podejścia LEADER w Polsce na temat uwarunkowań jego realizacji, mając na uwadze m.in. fakt, iż połowa LGD nie realizuje żadnych badań poświęconych swojemu działaniu [Raport PSDB 2012: 5].

Przeprowadzone analizy struktury kapitału społecznego lokalnych grup działania, a także wpływu uwarunkowań gospodarczych, społecznych i tych związanych ze współpracą reprezentantów sektora publicznego, społecznego i gospodarczego z obszaru partnerstw na poziom tego kapitału pozwoliły na weryfikację większości hipotez wyznaczających zakres podjętych badań.

Kapitał społeczny członków lokalnych grup działania charakteryzował się stosunkowo wysokim poziomem ogólnym, jednakże (co potwierdza postawione hipotezy) jego struktura okazała się wewnątrznie niespójna. Poszczególne analizowane komponenty (zaufania, norm i wartości, sieci) nie były wzajemnie powiązane (tylko między niektórymi z nich odnotowano słabe zależności), a prezentujące ich poziom syntetyczne wskaźniki osiągnęły znacząco zróżnicowane wartości.

Najwyższym poziomem ze wszystkich badanych komponentów kapitału społecznego członków lokalnych grup działania cechował się wymiar norm i wartości. Większość członków LGD to zdeklarowani społecznicy, gotowi do niesienia pomocy innym i faktycznie w większości działający w rozmaitych stowarzyszeniach, organizacjach oraz/lub niezależnie od nich biorący udział w przedsięwzięciach na rzecz lokalnej społeczności. Są to osoby przywiązane do idei partnerstwa jako nowej, spójnej wartości, na rzecz której warto podejmować działania we współpracy z przedstawicielami różnych sektorów (nawet, jeśli nie darzy się ich szczególnie wysokim zaufaniem). Jednocześnie to lokalni patrioci przywiązani do swojego miejsca zamieszkania, gotowi wspierać lokalną kulturę

własnymi zasobami finansowymi, biorący udział (często istotnie wykraczający poza samo oddanie głosu) w wyborach samorządowych, przekonani o znaczącym wpływie osób im podobnych na losy bezpośredniego otoczenia (gminy, partnerstwa).

Zgodnie z oczekiwaniami, relatywnie najmniej korzystne rezultaty (najniższy poziom wśród badanych komponentów) uzyskano w wymiarze sieci powiązań, łączących członków LGD. Mimo deklaracji dotyczących pełnej akceptacji dla idei partnerstwa jako odrębnej całości, a także idącego za nią zaangażowania, aktywności, faktyczne działania realizowano raczej na rzecz poszczególnych gmin, z którymi związani byli działacze, a nie na rzecz całego obszaru. Aktywnością związaną z realizacją inicjatyw podejmowanych przez LGD wykazywała się już tylko nieco ponad połowa ich członków (przy czym część „niezaangażowanych” miała poczucie wykluczenia z rozmaitych działań i decyzji mimo wykazywanej chęci uczestnictwa).

Członkowie badanych LGD nie różnią się od ogółu Polaków w wymiarze zaufania. Większość z nich cechuje duże zaufanie do osób najbliższych (rodziny, sąsiadów, współpracowników, także tych z LGD, zwłaszcza, jeśli reprezentują ten sam sektor, co respondent) i znacząco niższe zaufanie do niezajomych, spotykanych w różnych sytuacjach życiowych oraz do instytucji lokalnych. Mimo że uzyskane dane nie odbiegają od przeciętnych wyników ogólnopolskich, w odniesieniu do członków LGD nie napawają optymizmem. W założeniach lokalne grupy miały stanowić stymulatory, swego rodzaju „generatory” zasobów kapitału społecznego obszaru partnerstwa. Wspólna praca przedstawicieli różnych sektorów, przebiegająca z istotnym współdziałaniem szerokiego kręgu mieszkańców partnerstwa miała budować zaufanie do tego typu struktur, integrować lokalną społeczność wokół wspólnych interesów, przyczyniać się do budowania nowych sieci relacji, zarówno między mieszkańcami partnerstwa, jak i między ewentualnymi partnerami LGD spoza jego obszaru. Tymczasem wydaje się, że stosunkowo wysoki poziom kapitału społecznego członków lokalnych grup jest pochodną przede wszystkim ich zaufania do najbliższych, norm i wartości związanych z partnerstwem, pozostających w sferze deklaracji oraz nie do końca odzwierciedlających je działań, podejmowanych na rzecz własnej gminy. Nie istnieje przełożenie na zaufanie do osób spoza najbliższego kręgu znajomych i współpracowników, a co za tym idzie – także na rozbudowaną i otwartą na dalsze rozszerzanie sieć kontaktów społecznych. Kapitał społeczny ma raczej charakter kapitału wiążącego, ograniczającego, a nie pomostowego, generującego nowe formy relacji między różnymi aktorami lokalnej społeczności. Tezę taką zdaje się potwierdzać fakt, że w badanej zbiorowości stosunkowo najwyższym poziomem kapitału społecznego cechują się osoby o najkorzystniejszych charakterystykach społeczno-demograficznych (osoby w średnim wieku, mające wykształcenie wyższe i reprezentujące kategorie zawodowe implikujące wysoką pozycję społeczno-ekonomiczną). A zatem, w ramach LGD kapitał społeczny jest pomnażany w przypadku tych osób, które już

w momencie przystąpienia do struktury cechowały się jego wysokim poziomem. Organizacja wydaje się nie mieć charakteru „kapitałotwórczego” w odniesieniu do dużych grup mieszkańców obszaru partnerstwa, aktywizując i wspierając (budując kapitał) raczej tych jego członków, którzy sami poszukują możliwości zaangażowania posiadanych już zasobów oraz ich pomnożenia.

Podsumowując najważniejsze wyniki badań, należy przypomnieć, że realizowano je na obszarach województw cechujących się największym i najmniejszym nasyceniem LGD (w okresie PPL+). Dokonując analizy porównawczej zbiorów LGD, funkcjonujących na obszarach o różnym nasyceniu organizacjami tego typu wykazano, iż między grupami obejmującymi swoim wsparciem fragmenty województw, w których LGD występują najliczniej (zbiór II) a grupami działającymi na terenie województw, gdzie organizacji tych jest najmniej (zbiór I) – zachodzą różnice w zakresie poziomu i charakteru kapitału społecznego ich członków, wynikające z wzajemnych relacji między komponentami zaufania, norm i wartości oraz sieci.

Kapitał społeczny członków grup należących do zbioru I (cechujących się nieco korzystniejszymi charakterystykami społeczno-demograficznymi w porównaniu do członków grup zbioru II) osiąga wyższy poziom i jest bardziej spójny. Zależności pomiędzy trzema komponentami kapitału społecznego są istotne statystycznie, zachodzące związki cechują się średnią siłą. Kapitał społeczny respondentów z LGD wchodzących w skład II zbioru ma niższy poziom i jest rozproszony (między poziomem komponentów kapitału społecznego w zasadzie nie odnotowano istotnych zależności).

Nie podważając wartości większej koherencji komponentów kapitału społecznego członków LGD z I zbioru, podkreślić jednak należy, iż największy udział w odnotowanym (wyższym w stosunku do zbioru II) poziomie tego kapitału przedstawiciele wspomnianych grup należy przypisać ich zaufaniu do osób znanych. Przy tym, co ważne, bez pozytywnego przełożenia na zaufanie do pozostałych badanych kategorii osób, czyli instytucji lokalnych oraz osób nieznanymi, spotykanych w różnych sytuacjach życiowych. Potencjalnie wyższą skłonnością (będącą następstwem wyższego poziomu zaufania) do nawiązywania kontaktów z tymi dwiema kategoriami podmiotów życia społecznego wykazali się członkowie LGD ze zbioru II. Tu realizowano również większą liczbę projektów współpracy (przemawiającą za otwartością członków tych struktur na współpracę z innymi, również wcześniej nieznanymi, organizacjami). Niestety, potencjał ten nie przełożył się na konkretne działania w postaci współpracy przedstawiciele różnych sektorów funkcjonujących w ramach grupy na rzecz mieszkańców partnerstwa. Wyższy poziom takiej współpracy, wyrażający się m.in. większą aktywnością w LGD oraz związanym z nią poczuciem większego wpływu na sytuację mieszkańców obszaru objętego wsparciem LGD (zsyntetyzowanych w ramach komponentu sieci), odnotowano wśród członków LGD ze zbioru I. A zatem, wszystkie, przedstawione powyżej konkluzje dotyczące struktury i charakteru

(raczej wiążącego niż pomostowego) kapitału społecznego lokalnych grup działania odnoszą się w większym stopniu do grup ze zbioru I, niż do grup ze zbioru II.

Mając na uwadze ustalenia zawarte w literaturze przedmiotu, próbowano określić zależność pomiędzy poziomem aktywności gospodarczej na obszarze badanych partnerstw a poziomem kapitału społecznego, jakim dysponują lokalne grupy działania. Uzasadniono powody odejścia od (stosowanego we wcześniejszych rozdziałach) podziału na grupy funkcjonujące na obszarze województw o najmniejszej i największej ich sieci (zbiór I i II) oraz przyjęcie kryteriów, w oparciu o które podzielono cały zbiór partnerstw (18) na trzy kategorie: 1) partnerstwa funkcjonujące na obszarze o ponadprzeciętnym poziomie rozwoju gospodarczego (większość założonych wskaźników tego rozwoju osiągnęła wartość ponadprzeciętną); 2) partnerstwa funkcjonujące na obszarze o przeciętnym poziomie rozwoju gospodarczego; 3) partnerstwa funkcjonujące na obszarze o niższym od przeciętnego poziomie rozwoju gospodarczego.

Okazało się, że najwyższym poziomem kapitału społecznego charakteryzowały się LGD funkcjonujące na obszarach o przeciętnym poziomie rozwoju gospodarczego, co pod znakiem zapytania stawia (lansowaną m.in. przez R. Putnama) tezę o zależności kapitału społecznego i ekonomicznego. Być może zbyt wysoki poziom rozwoju nie pobudza motywacji do podejmowania działań służących zmianom, zaś zbyt niski jego poziom nie stwarza wystarczających warunków do realizacji takich działań.

Zaskakująca okazała się również zależność pomiędzy poziomem aktywności społecznej na terenach objętych działaniami badanych LGD (mierzonej liczbą organizacji społecznych) a poziomem ich kapitału społecznego. Badaną zbiorowość partnerstw również podzielono na trzy kategorie: 1) partnerstwa funkcjonujące na obszarach charakteryzujących się ponadprzeciętnym poziomem aktywności społecznej, 2) partnerstwa funkcjonujące na obszarach charakteryzujących się przeciętnym poziomem aktywności społecznej, 3) partnerstwa funkcjonujące na obszarach charakteryzujących się poziomem aktywności społecznej niższym od przeciętnego. Wykazano mianowicie, że jest ona negatywna – najniższą średnią wartość wskaźnika kapitału społecznego odnotowano wśród grup funkcjonujących na obszarach, na których zarejestrowano stosunkowo największą liczbę organizacji społecznych (stowarzyszeń, fundacji, ochotniczych straży pożarnych i kół gospodyń wiejskich). Z kolei wartości najwyższe, zarówno wskaźnika kapitału społecznego, jak i wszystkich jego komponentów składowych, zaobserwowano w grupach aktywnych na terenach cechujących się stosunkowo najmniejszą liczbą działających organizacji społecznych.

Wysoki poziom kapitału społecznego członków grup zlokalizowanych na obszarach o stosunkowo niskim poziomie aktywności społecznej wynikał przede wszystkim z ich rzeczywistego zaangażowania w działania na rzecz partnerstwa. Być może uzyskany rezultat wiąże się z koniecznością włożenia większego wysiłku w pracę na rzecz obszaru, którego mieszkańcy nie są szczególnie skłon-

ni do podejmowania jakichkolwiek działań, do wykonania której konieczne są szczególnie predyspozycje. Być może osoby angażujące się w prace organizacji działających na terenach charakteryzujących się mniej sprzyjającą atmosferą do podejmowania aktywności społecznej już na starcie charakteryzują się ponadprzeciętnym poziomem kapitału społecznego, wyrażającym się ich stosunkowo wysokim zaufaniem społecznym oraz przekonaniem o konieczności i sensowności podejmowania działań na jej rzecz, za którym takie właśnie działania idą. Przypuszczenie o mniej sprzyjających warunkach funkcjonowania tych LGD zdaje się potwierdzać niska wartość wskaźnika zaufania do władz lokalnych. Być może niechęć do nich pobudza do działania kompensującego słabą aktywność instytucji władzy, a może członkowie LGD z najwyższym kapitałem społecznym (także ludzkim) widzą siebie na stanowiskach w organach władzy i stąd krytyka i nieufność wobec tych instytucji.

Uzyskane dane, choć nie uprawniają do odrzucenia hipotezy mówiącej, iż im wyższy jest poziom aktywności społecznej na danym obszarze, tym wyższy jest także poziom kapitału społecznego członków organizacji działających na jego rzecz, dają jednak solidną podstawę do podania jej w wątpliwość i postawienia hipotezy zakładającej istnienie między badanymi zmiennymi zależności o przeciwnym kierunku.

Nie zaobserwowano różnic między poziomem współpracy reprezentantów sektora publicznego, społecznego i gospodarczego na terenach objętych funkcjonowaniem LGD a poziomem kapitału społecznego ich członków. W tym przypadku charakter pozyskanych danych nie umożliwia jednak jednoznacznego stwierdzenia, czy i w jaki sposób ta współpraca trójsektorowa wpływa na poziom kapitału społecznego, jakim dysponują LGD. Nie sposób dotrzeć do dokumentów, źródeł obiektywnie rejestrujących jej poziom we wszystkich gminach objętych działaniami badanych LGD. Zdobyte informacje mogą być tylko przypuszczeniami informatorów (mimo prośby o sprawdzenie faktów), a w oparciu o nie nie było możliwe wyróżnienie grup funkcjonujących na obszarach istotnie zróżnicowanych pod względem wzajemnych relacji przedstawicieli trzech sektorów. W związku z powyższym niemożliwe okazało się oszacowanie wpływu zróżnicowanego poziomu tej zmiennej na poziom kapitału społecznego badanych LGD.

Przeprowadzone badania wskazały na występowanie dekompozycji cech kapitału społecznego, świadczącej m.in. o słabym związku między deklaracjami respondentów dotyczącymi motywów i wartości kierujących ich postępowaniem a faktycznie realizowanymi przez nich działaniami. Poziom kapitału społecznego LGD nie wzrastał wraz z poziomem aktywności gospodarczej na obszarze partnerstw ani wraz z poziomem aktywności społecznej jego mieszkańców (mierzonej liczbą tworzonych przez nich organizacji pozarządowych). Wbrew ustaleniom literatury przedmiotu okazało się, iż wyższym poziomem kapitału społecznego dysponują LGD na obszarach terenów Zachodnich i Północnych, niższym byłego zaboru austriackiego.

Lokalne grupy działania nie okazały się strukturami, które reprezentują postmodernistyczne formy kapitału społecznego. Mimo że te z województwa opolskiego (Opolszczyzny, Lubuskiego oraz Zachodniopomorskiego) dysponowały wyższym jego poziomem, to jego cechy wskazują, iż ich współpraca odbywa się często w ramach wąskiego i stosunkowo zamkniętego kręgu osób sprawujących (długookresowo) najwyższe funkcje w organach decyzyjnych grupy. Oznacza to ich relatywnie niską skłonność do zawierania nowych kontaktów i tworzenia nowych sieci (zaufaniem obdarzani byli tylko najbliżsi współpracownicy, przede wszystkim z własnego sektora). Chociaż forma prawna LGD (fundacje, stowarzyszenia, związki stowarzyszeń) mogła stanowić przesłankę do traktowania ich jako podmiotów, których funkcjonowanie może (w sposób szczególny) wspierać budowę społeczeństwa obywatelskiego, jest im bliżej do nowych form agencji rozwoju regionalnego, niż do organizacji, które starają się włączać w swoje działania jak największą liczbę członków.

Badane lokalne grupy działania okazały się organizacjami w wysokim stopniu sprofesjonalizowanymi, poddany procesowi ekonomizacji, a przede wszystkim zhierarchizowanymi. Aktywna jest w nich relatywnie niewielka część członków (partnerów), tych, którzy realizują w nich różnego rodzaju funkcje. Sposób organizacji ich struktur (w różnym zakresie) może wręcz wykluczać (czy zmniejszać szanse na) partycypację w procesach decyzyjnych samych jej członków (stawiając pod znakiem zapytania realizację niektórych zasad podejścia LEADER – zasady partnerstwa oraz oddolnego podejścia). Warto dodać, iż poczucie wpływu na zmiany mające miejsce na obszarze partnerstwa zdecydowanie częściej wykazywali ci badani, którzy mieli szansę aktywnie uczestniczyć w pracach LGD. W lokalnych grupach działania mamy więc wprawdzie do czynienia ze stosunkowo wysokim poziomem kapitału społecznego, ale jego nośnikami są tylko niektórzy członkowie grup. Jest on warunkowany ich charakterystykami społeczno-demograficznymi (poziomem ich kapitału ludzkiego), a ściślej – cechami tych z nich, którzy wykazują jakiegokolwiek zaangażowanie w ich funkcjonowanie (choćby uczestnicząc w różnego rodzaju zebraniach).

Niewątpliwie problemem badanych lokalnych grup działania jest niewielkie zaangażowanie w realizację podejścia LEADER reprezentantów sektora gospodarczego. Wydaje się, że mimo upływu lat niewiele udało się zmienić w tym zakresie. Nadal (na tle reprezentantów sektora społecznego i publicznego) darzeni są oni niższym poziomem zaufania, co nie sprzyja chociażby powierzeniu im realizacji funkcji członków zarządu czy rad tych organizacji.

Zaskakujący okazał się również niski poziom świadomości członków badanych LGD na temat istoty znaczenia rozwoju wielofunkcyjnego i zrównoważonego. Tylko co trzeci (35%) członek rady zadeklarował, że spotkał się z terminem *rozwój wielofunkcyjny*, a 48% – iż znany jest mu termin *rozwój zrównoważony*. Te osoby już w tym okresie programowania były odpowiedzialne za ocenę wniosków składanych do LGD, których realizacja miała przyczynić się do przekształ-

cania oblicza polskiej wsi. Zdaje się, iż trudno wykonać ją rzetelnie, w niewielkim stopniu rozumiejąc politykę ich przemian.

Proces tworzenia w Polsce lokalnych grup działania nie wskazywał na to, iż podejście LEADER w krótkim okresie przyczyni się do wzmocnienia tzw. oddolnej inicjatywy mieszkańców wsi. Jego stymulatorem były raczej możliwe do pozyskania środki finansowe niż przekonanie różnych aktorów społecznych (głównie władz lokalnych) co do potrzeby budowania kapitału społecznego mieszkańców wsi.

Dziś celem funkcjonowania tych organizacji jest szeroko rozumiany rozwój wsi, na obecnym etapie jej przekształceń utożsamiany głównie z niwelowaniem różnego rodzaju deficytów jej infrastrukturalnego wyposażenia oraz z generowaniem pozarolniczych form aktywności gospodarczej (stąd ogromne zainteresowanie LGD produktami lokalnymi, stanowiącymi zasoby, których wykorzystanie może przyczyniać się do tworzenia nowych miejsc pracy, np. przy ich przetwórstwie oraz sprzedaży). Wzrost kapitału społecznego mieszkańców wsi stanowi jedynie wartość dodaną (a nie cel główny) pracy członków i partnerów tych organizacji. Jednak (opisana w niniejszej pracy) specyfika ich funkcjonowania nie sprzyja ich efektywności w tym zakresie.

Struktury te często są zbyt duże, by umożliwiać swoim członkom jakiegokolwiek aktywne działanie (kształtując w sobie poczucie realnego wpływu na zmianę oblicza wsi, które zamieszkują). Brakuje organów (komórek), które dawałyby możliwość włączenia w prace tych organizacji większej liczby członków. Istniejące, zwłaszcza zarząd i rada, uległy petryfikacji. Określone funkcje sprawują w nich (bardzo często od kilku lat) te same osoby.

W tym kontekście dyskusyjna jest kwestia zachęcania tzw. małych partnerstw (zwłaszcza działających na obszarze zamieszkiwanym przez mniej niż 50 tys. osób) do łączenia się. Argumentem za tak rozumianymi fuzjami są większe środki finansowe, które mogą otrzymywać większe grupy. Przyjmuje się tu założenie, że miarą efektywności ich działania jest liczba zrealizowanych projektów. Większy obszar partnerstwa może jednak ograniczać chociażby możliwość kontaktu mieszkańców wsi z pracownikami biura LGD. Polska wieś nadal mierzy się bowiem z problemem deficytów infrastrukturalnych, dostęp do Internetu jest często ograniczony, zresztą nie wszystkie problemy można rozwiązać za pomocą kontaktu pośredniego.

Dziś obserwujemy, iż aktywność LGD jest ukierunkowana na wybrane grupy odbiorców – mieszkańców wsi. Nie wszyscy z nich (a raczej ich mniejszość) są zrzeszeni w różnych organizacjach, które mogą starać się o środki z działania „Małe projekty”, nie wszyscy są zainteresowani utworzeniem własnej działalności gospodarczej czy zmianą profilu prowadzonej działalności rolniczej. Nie wszyscy mają więc jakiś cel w tym, by w ogóle dowiedzieć się, czy ich wieś jest objęta wsparciem jakiejś lokalnej grupy działania. Rolą tych organizacji jest poinformowanie różnych grup mieszkańców wsi o możliwości włączenia się do

procesu jej przekształceń. Prowadzenie prac tylko zza biurka (zwłaszcza w społecznościach wiejskich) zdecydowanie nie jest tu wskazane.

Kolejnym problemem LGD jest wysoki poziom ich hierarchizacji i utrudnienia biurokratyczne (często wywołujące strach zarządu i pracowników biura o rozliczenie wydatkowanych środków). Grupy chętniej korzystają z doradztwa tzw. ekspertów i firm wyspecjalizowanych w organizacji różnych przedsięwzięć niż z pomocy mieszkańców wsi. Dodatkowo, mimo że ich członkowie (zresztą przeważnie tylko z rady i zarządu) podnoszą swoje kwalifikacje, to ich wiedza w zakresie mechanizmów rozwoju zawartych we Wspólnej Polityce Rolnej wydaje się niewystarczająca.

A zatem technicyzacja podejścia LEADER w Polsce, tj. ujmowanie go poprzez pryzmat liczby zrealizowanych projektów, członków i partnerów LGD sprawia, że zapomina się o jego istocie, tj. wizji rozwoju wsi, kształtowanej przez jak najszersze grono jej mieszkańców.